

DOI: 10.31548/hspedagog14(4).2023.212-217

УДК 168.5

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ**ЧЕКАЛЬ Л. А.**, кандидат філософських наук,

доцент кафедри соціальної роботи та реабілітації

Національний університет біоресурсів і природокористування УкраїниE-mail: L_chekal@nubip.edu.ua

ORCID:0000-0002-3081-3876

Анотація. Подано аналіз морально-етичних аспектів діяльності українських військовослужбовців, які відрізняються не тільки свідомою та непохитною готовністю надавати й виконувати накази у контексті військових цілей. Специфіка морально-етичного виміру сучасної ситуації відповіді на російську агресію у тому, що ці накази й військові цілі співпадають із душевним закликм кожного воїна-українця. На відміну від військових-агресорів, які підкоряються наказам, які є незаконними або ж вочевидь аморальними, - українські військові керуються як розумінням етичних зобов'язань військовослужбовців, так і стабільним моральним переконанням у справедливості своїх дій. Військовослужбовці, які бездумно виконують усі накази або підтримують своїх товаришів по службі незалежно від їхньої поведінки, не просто не є доброчесними, - вони підривають етичні зобов'язання військовослужбовців щодо законів війни і високих моральних принципів. Конче важливим для моральної поведінки є розвиток навичок раціональної рефлексії та обмірковування. Йдеться не просто про наслідування поведінки інших або дотримання переліку цінностей чи чеснот. Для того, щоб втілювати військові чесноти, військовослужбовці повинні розвивати навички міркування, здатність усвідомлювати й вчитись визначати, коли такі риси, як лояльність і дисциплінованість, є загальними, а коли їх прояв навіть може бути аморальним. Йдеться про те, що етична військова поведінка має бути забезпечена на кожному рівні підготовки та діяльності військовослужбовців.

Ключові слова: етика, мораль, військовослужбовці, справедливість, рефлексивність, аморалізм.

Актуальність теми (Introduction). Наша держава переживає один із найскладніших періодів в своїй історії - триває війна на території України, триває процес трансформації суспільства в духовній, моральній, соціально-політичній та економічній сферах життя. Так само переживають перетворення і Збройні Сили України. Одним із важливих напрямів розвитку ЗСУ є формування моральних якостей військових та протидія моральній шкоді, завданій військовослужбовцям під час війни. Сьогодні саме на нас, українців, та на наших воїнів суворою реальністю покладена місія відновлення і ствердження істинних цінностей цивілізова-

ного людства. І сплачуємо ми за це повернення до витоків людяності велику ціну. Але саме наші військові на передньому краї, як і увесь наш єдиний народ, - впевнені у тих загальнолюдських цінностях, які ми важкою ціною захищаємо. Увесь цивілізований світ здригнувся, усвідомивши небезпеку нерефлексованої російської юрби. І саме українські воїни за підтримки волонтерів та усього українства обстоюють наші етно-національні здобутки й цінності, відновлюючи загальнолюдський аксіологічний стрижень, свободу і демократію.

Аналіз останніх досліджень (Analysis of recent researches and publications). Проблема морально-

етичних аспектів діяльності військово-службовців є цікавою не тільки для сучасних українських дослідників. Певні виміри даної проблематики розроблялись і продовжують наразі подаватись як європейськими, так і американськими науковцями. Серед них маємо зазначити імена таких, як Д. Муньос-Рохас, Ж.-Ж. Фресар, Д. Оклі, Д. Хокінг, Р. Макнейр, Т. Хансон, Д. Краус та інші. Грунтовні матеріали з даної проблематики також представлені у збірниках Американської асоціації психологів.

Мета дослідження (Purpose).

Метою дослідження є аналіз морально-етичних аспектів діяльності українських військовослужбовців, які відрізняються не тільки свідомою та непохитною готовністю надавати й виконувати накази у контексті військових цілей.

Методи дослідження.

(Methods) Дослідження спирається на системний, компаративістський підхід до розв'язання поставлених проблем. Використання структурно-аналітичного та порівняльно-історичного підходів сприяло окресленню базисних елементів інтерпретативної діяльності в дискурсах щодо формування дієвої етичної свідомості та професійної ефективності військовослужбовців, яка вимагає розуміння того, як інші аспекти військової підготовки впливають на характер і схильності військовослужбовців.

Результати (Results). Визначено, що, зважаючи на природу військового світу, військова підготовка має розвивати такі риси характеру, які необхідні для життя і роботи в ієрархічному середовищі, орієнтованому на групу. Це досягається через сувору дисципліну режиму навчання з акцентом на стройову та церемоніальну підготовку, через постійний наголос на обов'язок, дисциплінованість та лояльність, а також через неофіційні процеси згуртування. Акцент на лояльності та ідентифікації з підрозділом та військовою установою підкріплюється військовою

риторикою, у якій часто згадується важливість вірності, обов'язку, довіри та дисциплінованості. Формування дієвої етичної свідомості та професійної ефективності військовослужбовців вимагає розуміння того, як інші аспекти військової підготовки впливають на характер і схильності військовослужбовців. Дуже важливим тут є міждисциплінарний вимір підготовки та індивідуальний підхід до особистості кожного військового.

Виклад основного матеріалу. (Discussion).

Наша держава переживає один із найскладніших періодів в своїй історії - триває війна на території України, триває процес трансформації суспільства в духовній, моральній, соціально-політичній та економічній сферах життя. Так само переживають перетворення і Збройні Сили України. Одним із важливих напрямів розвитку ЗСУ є формування моральних якостей військових та протидія моральній шкоді, завданій військовослужбовцям під час війни.

Якщо торкнутись проблеми моральних чеснот, які мають загалом характеризувати людину-воїна, то вочевидь необхідно розглянути цей контекст у генезі. Отже, звернемось до першоджерел концептуалізації проблеми. І йдеться тут передусім про аристотелеву етику чеснот. Згідно з Аристотелем, моральні чесноти походять від того, що нам потрібно, або того, чим ми є, як люди. При цьому вони є станами характеру, пов'язаними з добрим людським процвітанням, або евдемонією, яка стосується виконання особливих цілей і функцій людського життя. Але людське життя ми маємо розуміти не як «життя харчування і зростання», яке є притаманним також і тваринам, і рослинам. Йдеться тут про здійснення наших інтелектуальних можливостей, оскільки Аристотель вважає головною функцією людини - діяльність душі, яка до того ж дотримується раціонального принципу. Таким чином, як людські чесноти, так і благородні вияви людської

душі та добродісні вчинки пов'язані з морально-етичним усвідомленням. Іншими словами, природні чесноти важливо і навіть необхідно мати, оскільки вони утворюють позитивне підґрунтя, на якому може зростати сукупність гідних вчинків. Але без усвідомлення й мудрого керівництва такі моральні дії можуть бути легко зіпсовані.

Значно пізніше, у XVIII сторіччі німецький філософ Імануїл Кант продовжив на новому ґносеологічному рівні раціональну традицію обґрунтування морально-етичних чеснот та вчинків. Саме усвідомлення значущості моральних цінностей для сприйняття світу й себе – і є тією детермінантою моральності у свідомості та поведінці людини, на думку І. Канта. Отже, у цьому контексті, - якщо армія й військо покликані виконувати високі моральні завдання, - боронити власну землю, своїх людей та їхні матеріальні та духовні цінності, - то очевидно для військовослужбовців є необхідність усвідомлення пріоритетності саме зазначених моральних завдань. Окрім того, очевидним для них є й переконання у справедливості дій, пов'язаних з виконанням цих завдань. І тут йдеться вже не тільки про суто раціональне усвідомлення даної аксіологічної колізії. Маємо на увазі почуття власної гідності військового як громадянина й патріота своєї країни та відчуття готовності зробити рішучий та радикальний крок, захищаючи свої цінності. Аж до ризику власним життям. При цьому навряд чи можна говорити про визначальну роль у такому виборі з боку розуму та раціональності. Адже коли людина, ризикуючи власним життям, кидається рятувати ближнього, вона навряд чи встигає інтелектуально (раціонально) опрацювати ситуацію, бо тут маємо швидше суто душевний порив, сплеск моральних чуттів, які є більшістю підсвідомими, набутими емпіричним досвідом. Хоча, звичайно, вибудована раціонально моральність є

беззастережною необхідністю і «категоричним імперативом». І особливо це стосується наших захисників – військовослужбовців.

Сьогодні саме на нас, українців, та на наших воїнів суворою реальністю покладена місія відновлення і ствердження істинних цінностей цивілізованого людства. І сплачуємо ми за це повернення до витоків людяності велику ціну. Але саме наші військові на передньому краї, як і увесь наш єдиний народ, - впевнені у тих загальнолюдських цінностях, які ми важкою ціною захищаємо. Увесь цивілізований світ здригнувся, усвідомивши небезпеку нерerefлексованої російської юрби. І саме українські воїни за підтримки волонтерів та усього українства обстоюють наші етно-національні здобутки й цінності, відновлюючи загальнолюдський аксіологічний стрижень, свободу і демократію.

Українські військовослужбовці відрізняються не тільки свідомою та непохитною готовністю надавати й виконувати накази у контексті військових цілей. Специфіка морально-етичного виміру сучасної ситуації відповіді на російську агресію у тому, що ці накази й військові цілі співпадають із душевним закликм кожного воїна-українця. На відміну від військових-агресорів, які підкоряються наказам, які є незаконними або ж вочевидь аморальними, - українські військові керуються як розумінням етичних зобов'язань військовослужбовців, так і стабільним моральним переконанням у справедливості своїх дій.

Військовослужбовці, які бездумно виконують усі накази або підтримують своїх товаришів по службі незалежно від їхньої поведінки, не просто не є добродісними, - вони підривають етичні зобов'язання військовослужбовців щодо законів війни і високих моральних принципів. Конче важливим для моральної поведінки є розвиток навичок раціональної рефлексії та обміркову-

вання. Йдеться не просто про наслідування поведінки інших або дотримання переліку цінностей чи чеснот. Для того, щоб втілювати військові чесноти, військовослужбовці повинні розвивати навички міркування, здатність усвідомлювати й вчитись визначати, коли такі риси, як лояльність і дисциплінованість, є нагальними, а коли їх прояв навіть може бути аморальним. Йдеться про те, що етична військова поведінка має бути забезпечена на кожному рівні підготовки.

Зважаючи на природу військового світу, військова підготовка має розвивати такі риси характеру, які необхідні для життя і роботи в ієрархічному середовищі, орієнтованому на групу. Це досягається через сувору дисципліну режиму навчання з акцентом на стройову та церемоніальну підготовку, через постійний наголос на обов'язок, дисциплінованість та лояльність, а також через неофіційні процеси згуртування. Акцент на лояльності та ідентифікації з підрозділом та військовою установою підкріплюється військовою риторикою, у якій часто згадується важливість вірності, обов'язку, довіри та дисциплінованості. Довіра і лояльність відіграють вирішальну роль у сприянні успішному проведенню військових операцій. Окрім офіційної муштри та церемоніальних ритуалів, лояльність до підрозділу часто прищеплюється через неофіційні ритуали посвяти, які мають на меті міцно пов'язати військового з іншими членами його підрозділу. Ці ритуали ініціації можуть включати досить жорсткі заходи й складові. При цьому сама суворість таких заходів може ще більше згуртувати групу. Хоча такі практики не є частиною офіційної військової підготовки, їх поширеність вказує на те, що їх не можна легковажно відкидати, коли йдеться про риси характеру, що розвиваються під час військової підготовки. Хоча, ті елементи жорсткості та суворості у цих практиках не мають бути радикальними – такими, що

розвивають емпатію та співчуття військових один до одного.

Такі неофіційні ритуали згуртування не повинні прислугуватись зростанню конформізму та бездумного підпорядкування, частково через страх, а частково через віру в необхідність конформізму для військового успіху. Групова згуртованість і довіра між військовослужбовцями, безумовно, мають важливе значення для військової ефективності, і вочевидь така довіра має зміцнюватися під час базової військової підготовки. Це життєво важливо для захисту і виживання всієї групи. Проте лояльність до армії як інституції та до власного підрозділу не повинна бути сліпою лояльністю, оскільки сліпий послух і сліпа вірність несумісні з військовими чеснотами вірності й дисциплінованості. Добročесні військовослужбовці не будуть приховувати незаконну діяльність інших військових. Вони так само не будуть брати участь і в незаконних та принизливих ритуалах дідівщини, як і не будуть ставити груповий конформізм вище за власні військові цінності.

Важливим аспектом підготовки військовослужбовців є створення спеціального тренувального середовища, де відбувається розвиток особливого ставлення до вбивства через використання морально нейтральної мови, а також через зміщення відповідальності за насильство у війні та через дегуманізацію противника. У нинішній воєнній ситуації в Україні останні дві опції такої підготовки абсолютно не потрібні, оскільки тут ми маємо справу з нічим не виправданою і неспровокованою агресією та насильством з боку аморального нецивілізованого супротивника. А щодо гуманізму, то ця категорія є невідомою для країни-агресора. Отже, усе вищезазначене дозволяє нашим військовослужбовцям долати моральні та емоційні страждання від перспективи вбивства. Ці процеси - виправдання

вбивства, зняття відповідальності, мінімізація шкоди, дегуманізація ворога - характерні для того, що психологи називають "моральним відстороненням". Але в нашій ситуації моральне відсторонення відбувається природним чином, коли звичайні моральні санкції проти заподіяння шкоди іншим природньо "відключаються" для того, щоб дозволити людині виконувати свою роль.

Хоча така підготовка і далі – реальність - роблять вбивство під час війни психологічно легшим, саме цей факт може призвести до значних психологічних проблем після завершення бойових дій. Моральна військова поведінка вимагає рефлексивного морального судження, спонукає військовослужбовців розмірковувати над етичністю військової професії та моральністю власної поведінки на війні. Вона вимагає від них культивування мудрої лояльності та дисциплінованості. Якщо ж моральна рефлексія військових зруйнована, як це вочевидь відбувається з російським військом, - військова покірність стає деструктивною. А культивування схильності до бездумної покірності перетворює військовослужбовців країни агресора на бездумних жорстоких вбивць, формуючи в них такі риси характеру, які суперечать тим, що необхідні для етичної поведінки військовослужбовців. Військова традиція, яка ґрунтується на груповому мисленні безособистісних індивідів тоталітарного режиму, породжує жорстоку поведінку військових, призводить до прийняття помилкових рішень та до моральної ізоляції - неврахування етичних і загальнолюдських моральних принципів. У цьому – специфіка військової традиції країни-агресора, яка є відверто аморальною.

Зважаючи на вищезазначене, може здатись, що зменшення вимог до суворого підпорядкування і групової лояльності в армії зробить військові операції неієздатними, оскільки недостатня кількість особового складу по-

диться виконувати місії з високим ступенем ризику або буде ставити під сумнів кожен наказ. Є дві причини вважати, що цього не станеться. По-перше, доречно припустити, що особи, які бояться фізичного ризику, навряд чи є у переважаючій кількості серед військовослужбовців. По-друге, зменшення вимоги суворого підпорядкування не обов'язково підірве військову ефективність, адже надання військовослужбовцям можливості активно здійснювати і розвивати рефлексивні моральні судження щодо військових дій, - швидше призведе до створення бойових сил, вмотивованих твердою відданістю військовим цілям. Такі військові характеризуються хоробрістю як у прийнятті необхідних ризиків, так і в ситуації відмови від непотрібних ризиків, а також вони відрізняються відмінним моральним духом.

Підготовка моральних та ефективних військовослужбовців вимагає не тільки організації студій з етики та духовності, які мають ґрунтуватись як на глибокому раціональному усвідомленні етичної теорії, етики чеснот, але й повинні сприяти залученню військовослужбовців до духовності та емпатії. Такі студії мають бути очолені фахівцями-філософами, капеланами, професійно підготовленим персоналом. Формування дієвої етичної свідомості та професійної ефективності військовослужбовців вимагає розуміння того, як інші аспекти військової підготовки впливають на характер і схильності військовослужбовців. Дуже важливим тут є міждисциплінарний вимір підготовки та індивідуальний підхід до особистості кожного військового.

Список використаних джерел

- 1) Аристотель Нікомахова етика. Київ, Аквілон-Плюс, 2002, 479 с.
- 2) Даніель Муньос-Рохас і Жан-Жак Фресар Коріння поведінки під час

війни: розуміння та запобігання порушенням МГП. Женева: Міжнародний Комітет Червоного Хреста, 2004.

3) Джастін Оклі та Дін Хокінг. Етика доброчесності та професійні ролі, Кембридж: Кембридж Університет-Прес, 2001.

4) Кант І. Основи метафізики моральності. Зібрання творів, Том 4. 2020, 444 с.

References

1) Aristotle Nicomachean ethics. Kyiv, Aquilon-Plus, 2002, p. 479.

2) Daniel Muñoz-Rojas and Jean-Jacques Fressard. The Roots of Wartime Conduct: Understanding and Preventing Violations of IHL. Geneva: International Committee of the Red Cross, 2004.

3) Justin Oakley and Dean Hawking. Integrity Ethics and Professional Roles, Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

4) Kant I.. Basics of metaphysics of morality. Collection of works, Volume 4. 2020, p. 444.

MORAL AND ETHICAL ASPECTS OF THE ACTIVITIES OF MILITARY PERSONNEL DURING THE WAR

Chekal L. A.

Abstract. *The article includes an analysis of the moral and ethical aspects of the activities of Ukrainian military personnel, which differ not only in their conscious and unwavering readiness to give and carry out orders in the context of military goals. The specifics of the moral and ethical dimension of the modern response to Russian aggression is that these orders and military goals coincide with the spiritual call of every Ukrainian soldier. Unlike military aggressors who obey orders that are illegal or obviously immoral, the Ukrainian military is guided by both an understanding of the ethical obligations of servicemen and a stable moral conviction in the justice of their actions. Military personnel who mindlessly obey all orders or support their fellow servicemen regardless of their behavior are not just dishonest – they undermine the military's ethical obligations to the laws of war and high moral principles. The development of the skills of rational reflection and deliberation is extremely important for moral behavior. It is not simply about imitating the behavior of others or adhering to a list of values or virtues. In order to embody the military virtues, military personnel must develop reasoning skills, the ability to recognize and learn to determine when traits such as loyalty and discipline are imperative, and when their display may even be immoral. It is about the fact that ethical military behavior must be ensured at every level of training and activity of military personnel.*

Key words: *ethics, morality, military personnel, justice, reflexivity, amorality.*